

ZMOGLJIVOST OKOLJA DELOVANJA TO POMURJA V OSAMOSVOJITVENIH AKTIVNOSTIH

THE CAPACITY OF POMURJE REGION AT THE TIME OF INDEPENDENCE ACTIVITIES

Povzetek

Republika Slovenija kot teritorialna enota in enota ekonomske akcije je stvaritev osamosvojitvenih aktivnosti oblastnih in političnih struktur, družbe, medijev in aktivnosti sil vsesplošnega odpora in samozaščite. Vsi našteti dejavniki so sestavine okolja, ki celovitost dimenzij prostor-čas, čas-oborožena sila, prostor-oborožena sila in prostor-čas-oborožena sila izrazijo z zmogljivostjo za udejanjanje osamosvojitvenih aktivnosti. V strogo vojaškem smislu gre za analizo sestavin operativnega okolja, obravnavo njihove soodvisnosti, razsežnosti ter umestitve in vzajemnega delovanja dejavnikov udejanjanja moči v času-prostoru.

Zmogljivost okolja proučujemo s pomočjo sistemske teorije, identificiramo sisteme v okolju, medsebojne povezave in sinergijo moči ali sposobnost sistema v celoti, da neko lastnost potencira ali nevtralizira oziroma udejanji. Okolje, kot ozemeljska in demografska tvorba, je nosilec moči in generator dejavnikov, razlogov in razmer, ki se izražajo z zmogljivostjo geografsko-demografsko-politično-ekonomskih dejavnikov enote. Zmogljivost okolja je bila namreč generator okoliščin, ključnih za razvoj dogodkov in posledic, ki se danes kažejo v dosežkih in vrednotah ljudi in so rezultat delovanja in ustvarjanja skupne volje, izražene na plebiscitu.

Namen prispevka je odstraniti pogled na dogodke izpred 25 let s stališča uporabnikov teh informacij, ki temelji na aplikativnem pristopu razumevanja osamosvojitvenih dogodkov. Distancira se od polemik in interpretira dogodke skozi danes uveljavljene in uporabljene metodologije izvajanja študije primera oboroženega spopada kot metode raziskovanja in tehnike izobraževanja ter usposabljanja v Slovenski vojski.

ANTON RIBIČ

Major Anton Ribič, mag. ekonomskih in poslovnih ved, je predavatelj taktike in vojaške geografije na šolah Centra vojaških šol. Raziskovalno se ukvarja z metodami presoje bojne učinkovitosti vojaških enot ter z metodologijo procesa obveščevalne priprave bojišča.

Ključne besede

Študij primera, operativno okolje, dejavniki okolja, zmogljivost okolja.

Key words

Case study, Pomurje, operational environment, environmental factors, environmental performance.

Abstract

The Republic of Slovenia as a territorial unit and an entity of economic activity is the result of independence activities undertaken by authorities and political structures, society, and the media, as well as the demonstration of power of the resistance and self-protection forces. All these factors are components of the environment, whose complexity in terms of the dimensions of space-time, time-armed force, space-armed force, and space-time-armed force are reflected in the capacity to implement activities. The article provides an analysis of operational environment in strictly military terms by analyzing first its environmental components and examining their interdependence, dimensions and placement, and, secondly, by the expression of the interaction between its factors. A common method for analyzing the capacity of an environment is systems theory. The analysis of an environment as a system identifies the interconnection and synergy of its components and the ability of the system as a whole. As the final product, a certain characteristic or potential property of the system is identified, which can enhance or neutralize the outcomes of the interactions of its components. The environment is a territorial and demographic formation; it is the holder of the power and the generator of the factors, reasons and circumstances which reflected the capacity of geographic and demographic-political-economic units. In fact, the capacity of the environment led to circumstances which played a key role in developments and effects reflected in the achievements and values of the people, and which are the result of activity and the common wish expressed at the plebiscite.

The purpose of this paper is to look at the events from the perspective of today's users of this information based on the applicative approach towards understanding independence events from 25 years ago. The article distances itself from the controversy about the historical events and interprets them only through well-established implemented methodology of case studies of armed conflict as research methods and techniques used for education and training in the Slovenian Armed Forces.

Uvod

Mlajše generacije, po mnenju mnogih, poznavanje osamosvojitvenih prizadevanj in delovanje državljanov Republike Slovenije za njihovo samostojnost ne zanima dovolj, v samostojni državi rojene generacije so celo popolnoma nezainteresirane za spoznavanje in razumevanje tega obdobja novejše zgodovine Slovencev. Vzrok je verjetno v izbiri neprimerne vzorca in načina ozaveščanja dedičev osamosvojitve.

Tudi v Centru vojaških šol Slovenske vojske, v Oddelku za taktiko, in v Poveljniško-štabni šoli kot nosilki programa, ugotavljamo, da je mladina, ki vstopa v sistem slovenskega vojaškega izobraževanja, zelo slabo seznanjena s slovensko zgodovino po prvi svetovni vojni, osamosvojitveno obdobje pa dojema povsem drugače kot pričevalci tega obdobja. Vzrok je verjetno v zadržanosti do poučevanja obdobja od prve svetovne vojne do danes, ki je brez pravega » domovinskega« navdiha, in sicer zaradi navidezne ideološke neskladnosti politike v samostojni RS. Tudi v vojaškem šolstvu še nismo pripravili celovite študije primera iz obdobja osamosvojitvenih aktivnosti, ki bi se uporabljal pri pouku v vojaškem izobraževanju. Prav to dejstvo nas spodbuja k iskanju in eksperimentalnemu vključevanju lastnih preverjenih praks iz obdobja novejše zgodovine v vsebine pouka, ki temeljijo na procesnem pristopu ter strategiji sodelovalnega učenja. Pri tem predstavljata ključni izziv umestitev in interpretacija posameznih dejstev (mnenj, stališč, ocen) ter aktivnosti v okviru uveljavljenih form, aktualnih definicij in izrazov.

Študij primera kot spodbuda študija slovenske vojaške zgodovine

Slovenija ima konkretno izkušnjo iz osamosvojitvenih aktivnosti, ki presega klasične modele kinetičnega vojskovanja v preteklosti. V njej lahko odkrivamo elemente sodobnega hibridnega vojskovanja, kot nam jih odstira dr. Mirko Cigler (2016) v okviru opredelitev hibridne varnosti, ko trdi: če je Ukrajina primer ofenzivne hibridne vojne, lahko opredelimo slovensko osamosvojitve kot primer uspešne defenzivne hibridne vojne. Ta pogled odpira povsem novo perspektivo uporabe naših osamosvojitvenih izkušenj.

S strokovnega stališča je zato smotno, iz stališča spodbude za študij in poznavanje sodobne slovenske vojaške zgodovine pa nujno oblikovati in integrirati v programe vojaškega izobraževanja študij primera iz obdobja osamosvojitvenih aktivnosti, ki bi spodbujal prizadevanja udeležencev za razumevanje izbranega zgodovinskega dogodka in na razumski ravni iz njega izpeljevati ustrezne izkušnje za svoj strokovni razvoj. Pomembno pri tem je, da se presoja procesa osamosvajanja Republike Slovenije izvaja z distance in prek razumevanja vojaške stroke ter sodobnih opredelitev vojskovanja. Presoja v študiji primera ne pomeni revizije zgodovine, zato je morebitni strah in neugodje še živečih akterjev in pričevalcev povsem odveč.

V okviru izvajanja vojaškega izobraževanja in usposabljanja se je uveljavila metoda študije primera, ki temelji na proučevanju oboroženega spopada ter presoji odločitev in preverjanju izvedenih aktivnosti, s podživiljanjem na terenu, kjer se je dogodek zgodil. V nadaljevanju članka so opredeljena strokovna izhodišča za oblikovanje študije primera.

Metodologija študije primera

Besedna zveza »študij primera« pomeni kvalitativno metodo raziskovanja pojavov¹, ki proučuje predvsem subjektivna doživetja ter ugotavlja pomen, ki se ga pripisuje posameznim dogodkom. Kot raziskovalna metoda poglobljeno proučuje situacije z različnih perspektiv, glede na celovitost in edinstvenost posameznega akta, bodisi politike, institucije oziroma vzrokov in posledic nekega dejanja v času in prostoru. Študij primera je vedno celovit opis posameznega primera, ki zajema vse njegove značilnosti, dogajanja, opis procesa odkrivanja teh značilnosti in njegovo analizo (Mesec, 1998). Takšna opredelitev metode študije primera velja tudi za pedagoško področje, ugotavlja Adrijana Biba Starman (2013), in je uporabna za teoretični in praktični namen doseganja učnega smotra ali ciljev. Udeležencem učnega procesa daje priložnost za ponovno oceno aktivnosti, politike in procesa odločanja ter vodenja v luči prejetih informacij in spoznanj².

Uporaba Študije primera bitke ali spopada s strokovno ekskurzijo pri pouku ima interpretativni značaj in zajema opis ter analizo posamezne zadeve in ima za cilj odkrivanje ravnanj, strukture, relacij in zakonitosti interakcij med sodelujočimi ter presojo ravnanja in posledic. Cilj vključevanja omenjene metode v proces učenja je pridobivanje znanja, sposobnosti, kompetenc, vedenja o določenih situacijah in veščinah, potrebnih pri vsakodnevnem delu oziroma v specifičnih situacijah. Gre za učenje na tujih izkušnjah. V našete učne namene se za predmet proučevanja izbirajo teme, ki omogočajo celovito spoznavanje in razumevanje zgodovinskega primera in omogočajo različne interpretacije ter mogoče rešitve. V okviru celotne realizacije učnih aktivnosti je treba proces načrtovati in izvesti sistematično ter slediti korakom priprave in izvedbe, preverjanja, utrjevanja in poglobljanja tako pridobljenega znanja skozi ostale učne (predmetne) vsebine.

Študij primera bitke ali spopada v vojaškem izobraževanju je organizirana in načrtovana dejavnost, ki ima namen dosega operativni učni cilj. Je oblika poučevanja kritične presoje ter sprejemanja odgovornosti. Tehnika izvajanja študije primera oboroženega spopada na terenu je z uporabo različnih metod le del celote aktivnosti razvijanja znanja in veščine vojaških voditeljev. Praviloma se izvaja v treh zaporednih stopnjah: študij gradiv z izvajanjem sistematične analize, sledi integracija ugotovitev in spoznanj z izkušnjami in znanjem, ki izhajajo iz sodobnih teorij in aktualnih načel bojevanja, ter ne nazadnje še analiza bitke ali spopada na terenu, kjer udeleženec podoživi boj in z lastnim pogledom izoblikuje spoznanja, kako sta teren in zmogljivost okolja oblikovala delovanje, kako so odločitve poveljnikov/vodij vplivale na taktične rezultate in kako sta uporaba orožja ter vojaška tehnologija vplivali na uspeh.

Torej, izvedba študije primera bitke ali spopada s strokovno ekskurzijo po terenu, kjer se je bitka zgodila, je orodje za razmišljanje o teoriji vojskovanja (odnos med tehnologijo vojskovanja/bojevanja in doktrino), vprašanjih vodenja ali politike, povezane z upravljanjem sil (prikazati človeške razsežnosti spopada ali »obraz bitke«). Cilj je v okviru ekskurzije spoznati učinke terena/okolja ob načrtovanju in v času izvedbe bojevanja (vir: Conduct of the Staff Ride).

Temeljni cilj uporabe metode študije primera pri pouku je, poleg študija vojaške zgodovine, spodbuditi

¹ V praksi se zlasti uporablja v družboslovju.

² Omenjena metoda in tehnika je v vojaških krogih bolj poznana z angleškima izrazoma »case-study« (študij primera) in »staff-ride« (štabno popotovanje). Za poimenovanje »staff ride« v slovenščini nimamo pravega prevoda. Štabno potovanje (ali prevod »jezdenje osebja naokoli«) po analogiji slovenskega jezika deluje nerodno. V ta namen se lahko brez zadržka uporabi splošen slovenski izraz »ekskurzija«, ki pomeni študijsko usmerjeno (po)potovanje.

kreativno razmišljanje in kritično presojo načrtovanja, voditeljstva, odločevanja in boja ter odkrivanje mogočih alternativ njene izvedbe³.

Pri tem je treba jasno določiti okvir in obseg analize ter razprave, s katero pojasnujemo in generaliziramo posledice ali zgodovinske pojave v njihovem stvarnem kontekstu. Z uporabo študije primera pri pouku potrjujemo spoznanja iz teorije vojskovanja. Na taktični ravni ta tehnika omogoča identificirati zapletenost bojišča in vplive v prostoru ter presojo pravilnosti in nepravilnosti izbire oziroma odločitve.

Okolje predstavlja prostor, silo in čas in ima osrednjo vlogo pri proučevanju pojavov in součinkovanja prvin v njem. Presoja zmogljivosti okolja v študiji primera se izvaja na podlagi konceptualne analize, ki temelji na časovni vrsti podatkov o kulturoloških in drugih fenomenih, ki se nanašajo generalno in konkretno na neki subteritorij. Pri tem gre za pojmovanje prostora in njegovih sestavin kot enovitega sistema različnih sistemov, posredno ali neposredno povezanih med seboj⁴.

Razvijanje študije primera slovenske vojaške zgodovine: Delovanje TO Pomurja v procesu osamosvajanja Slovenije

Razlogi za izbiro priprave študije primera delovanja TO Pomurja v procesu osamosvajanja Slovenije so:

- okolje v procesu osamosvajanja Republike Slovenije celovito izkazuje prostor kot zmogljivost in generator okoliščin, ključnih za razvoj dogodkov in posledic, ki se zrcalijo v dosežkih in vrednotah te skupnosti ljudi;
- rezultati ustvarjanja razmer in delovanja TO Pomurja so uporabni za šolsko proučevanje (podpirajo cilje programa);
- regija je v neposredni bližini Centra vojaških šol in olajša izvedbo strokovnega potovanja (ekskurzije);
- za obravnavo in proučevanje je na voljo precej študijskega gradiva ter pripravljenost veteranskih in drugih organizacij v regiji za sodelovanje v izobraževalnem procesu.

Dostop do primarnih in sekundarnih virov oziroma oblikovana gradiva so pogoj za pripravo študije primera.

O osamosvojitvenih vojnih aktivnostih je objavljeno kar nekaj knjig, še več člankov, med katerimi je največ spominov in kronik ter nekaj monografij. Žal pa je v njih premalo dokumentarnega gradiva oziroma dokumentov iz tedanjega časa (načrti in ukazi, dnevniki, poročila in delovne karte z zemljevidi, skice ipd.) in konkretnih taktičnih opisov ter postopkov izvedbe bojnih akcij, na podlagi katerih bi lahko v celoti identificirali postopke načrtovanja in vodenja aktivnosti⁵.

3 Najbolj uveljavljena in tudi največkrat izvajana aktivnost v SV z uporabljenim metodo aktivnega pouka s tehniko študija primera oboroženega spopada s strokovno ekskurzijo je Študij primera 6. in 12. soške ofenzive v I. svetovni vojni z ogledom bojišča.

4 Seveda ne moremo v celoti enoznačno definirati vseh sistemov, njihovih podsistemov in podsistemov ter ne moremo definirati vseh povezav in medsebojnih vplivov, zlasti pa ne moremo popolnoma razjasniti in pojasniti fenomena povezanosti človeka skozi odnos družbe in njenih pojavov, razvoja soodvisnosti ter dinamike odnosov v prostoru in mreži vseh dejavnikov ali dejavnikov prostora. Če poenostavim, gre za konstrukt lastnosti prostora, njegovega vpliva na človekovo aktivnost in zlasti posledic teh aktivnosti. Govorimo torej o zmogljivosti okolja.

5 Za zdaj ne razpolagamo s celovitim pregledom vseh osamosvojitvenih aktivnosti, ki bi stvarno in podkrepljeno z

Šele ob izidu zbornika Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja, ki ga je izdal odbor Zveze veteranov vojne za Slovenijo Pomurje (2015), smo izvajalci pouka prvič na enem mestu zaznali celovito predstavitev delovanja oblastnih in političnih struktur, celotnega obrabnega sistema, medijev in zdravstva, aktivnosti civilnega prebivalstva, aktivnosti enot TO in milice, ki omogoča prepoznavanje fenomenov v prostoru, tj. priložnosti in okoliščine, oblikovane v času, ki so pripeljali do nekega dogodka ali pojava v osamosvojitvenih aktivnostih, in iz katerih bi bilo, seveda s še dodatnim naporom zbiranja relevantnih podatkov in informacij, mogoče izpeljati in izluščiti tudi splošne taktične izkušnje t. i. male taktike – delovanja oboroženih enot v okolju (ne)oboroženega upiranja prebivalstva. Tako je omenjeni zbornik postal temeljno gradivo za oblikovanje in izvedbo študije primera, ki ga dopolnjujeta še druga študijska literatura (izročki) in dodatno izbrano gradivo⁶. Za oblikovanje študije primera iz obdobja osamosvojitvenih aktivnosti je treba izvesti še preliminarno presojo okolja študije primera, da bi lahko uporabniki sploh razumeli okoliščine tedanjega časa. Predstavitel konstrukt lastnosti prostora, njegovega vpliva na človekovo aktivnost in zlasti posledice teh aktivnosti je tudi namen tega članka.

Presoja zmogljivosti okolja v študiji primera

Presoja zmogljivosti okolja⁷ se izvaja s proučevanjem prostora s študijo gradiv in prepoznavanjem dejavnikov okoliščin nekega dogodka, z oblikovanjem povezav med dejavniki dogodka. Rezultat proučevanja je interpretacija zmogljivosti okolja skozi oceno moči vpliva posameznih dejavnikov na posamezni dogodek ali aktivnost (bitke/spopada) oziroma na soustvarjanje okoliščin izida aktivnosti.

Kunaver (2000, str. 30) govori o vojaškogeografski analizi preteklih ali sedanjih vojaških dogajanj kot metodi neposrednega zasledovanja vojskopoličnega dogajanja v prostoru, ki so jo razvili na fakulteti za družbene vede, na programu obramboslovja pri predmetu vojaška geografija.

V strogo vojaškem smislu gre za analizo operativnega okolja, ki je celosten proces identificiranja in oblikovanja razumevanja vplivov sestavin okolja operacije na izvajanje aktivnosti v prostoru. Na ravni vojaške analize analiziramo nekaj ključnih domen posameznega operativnega okolja: identiteto družbe, gospodarsko stanje ali razvitost okolja delovanja družbe, družbo od njenega ustroja do kulturnih vrednot, zgodovinske, politične in kulturne dediščine ter ne nazadnje še infrastrukturo kot organizacijsko in funkcijsko urejenost prostora.

Pri analizi okolja preteklih aktivnosti identificiramo dejavnike in sosledje vzrokov in posledic (povezav in vzročnih zvez med dogodkom, ne dogodkom⁸ ali opustitvijo ravnanja) ter sestavine in dejavnike okolja,

dokumentarnim gradivom ter s premislekom in emotivno distanco primerno ovrednotila vse napore in aktivnosti.

Dokumentarno gradivo je deloma (še) nedostopno oziroma nepopolno, bodisi ker ni bilo nikoli izdelano ali pa je bilo kot arhivsko gradivo odtujeno oziroma gradiva (pač) nihče ni zbral in je v osebnih zbirkah. Gradiva, ki se kot originali pojavljajo petindvajset let po dogodkih, so brez potrjene verodostojnosti dvomljivi in brez dokumentarne vrednosti.

6 Zraven zbornika Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja (2015, ur. Alojz Šteiner) je kot študijsko gradivo za izvedbo študije primera opredeljeno še delo Vojaška obramba Slovenije 1990–1991 (2011, Tomaž Kladnik in drugi) in diplomsko delo Tomislava Habulina: Aktivnost pomurske milice v vojni za Slovenijo (2011).

7 Zmogljivost okolja izraža njegov geografski položaj, njegova ekonomska razvitost, njen človeški kapital in kultura družbe, prostor delovanja pa izraža učinke na vojaške aktivnosti.

8 V teoriji regularnosti pojavov ne dogodek razumemo kot vzrok človekove izbire, ki privede do nekega stanja.

oblikovane v času in prostoru⁹.

Torej, z vidika vojaške analize cenimo zmogljivost okolja širše in ne le kot identifikacijo in oceno zmogljivosti prostora za uveljavljanje sile orožja.

Študij primera osamosvojitvenih aktivnosti v izobraževalne namene, ki ga razvijamo v katedri vojaških ved ob pomoči Vojaškega muzeja Slovenske vojske, je omejen na študij in analizo proučevanja razmer ter na prepoznavanje zmogljivosti okolja delovanja TO Pomurja v procesu osamosvajanja Slovenije.

Zmogljivosti okolja delovanja TO Pomurja v osamosvojitvenih aktivnostih

Okolje Republike Slovenije v času osamosvajanja izraža visoko zmogljivost dejavnikov okolja in okoliščin (dogodkov in posledic), ki so vplivali na osamosvojitvene aktivnosti in delovanje zoper uveljavljanje sile orožja nasprotne – sovražne strani. Zmogljivost okolja vzhodnega Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja se namreč izraža skozi njeno strukturo in aktivnost oblastnih in političnih struktur, celotnega sistema obrambe in zaščite, medijev in zdravstva, milice in drugih zmogljivosti, pa tudi v pripravljenosti civilnega prebivalstva za aktivno udeležbo, zlasti v enotah TO pri udejanjanju skupne volje.

Oris zmogljivosti okolja delovanja TO Pomurja

Vzhodni del Spodnjega Podravja s Prlekijo in Pomurjem ima v RS specifično ekonomsko kulturo in ustroj družbe, ki na ravni vojaške analize omogoča analiziranje vseh ključnih domen znotraj operativnega okolja: identiteto družbe in različnih oblik moči in vpliva, kulturne, zgodovinske, demografske in druge dediščine prostora, dosežke ali vrednote te skupnosti in lastnosti prostora ter njegovega vpliva na človekovo dejavnost in izoblikovan vzorec pokrajine.

Dojemanje okolja kot zmogljivosti za udejanjanje nekega namena ima osrednjo vlogo pri proučevanju značilnih pojavov in součinkovanj prvin v njem. Za celovito analizo bi identificirali in obravnavali več elementov in dejavnikov, vendar predstavljen obseg analize zadostuje za opis okolja študije primera.

Oris območja

Območje Spodnjega Podravja s Prlekijo in Pomurjem spada v pokrajino subpanonske regije, ki zavzema severovzhodni del Slovenije. Pokrajina je prepoznavna po podnebju in reliefnih značilnostih: nizkem gričevju Slovenskih Goric (Ljutomerske in Ormoške Gorice) ter obsežnih ravninah ob porečju Mure in Drave. Vegetacija je bogata, vinska trta je prepoznavna kultura v regiji. Poselitve so v ravnini in širokih dolinah v obliki obcestnih naselij in kot razložena naselja na slemenih gričevja. Centri moči so večja naselja

⁹ V konglomeratu odvisnih in neodvisnih povezav sistema okolja lahko identificiramo le posamezne dejavnike, vzorčimo in razločujemo posamezne odnose in razmerja ter analiziramo procese in aktivnosti – zakaj je neki element ali pojav pozicioniran – identificiran v prostoru in času tako kot je oziroma je bil. Cenitev ključnih vojaških dejavnikov poteka na identificiranju interakcij: prostor–čas, čas–oborožena sila, prostor–oborožena sila in prostor–čas–oborožena sila.

z gručasto strukturo in osrednjim trgom. Prehodnost prostora določa cestna infrastruktura. Reke so prehodne z mostovi in s pomočjo brodov.

Vzhodni del spodnjega Podravja s Prlekijo in Pomurjem je leta 1990 sestavljalo pet občin: Ormož, Ljutomer, Murska Sobota, Lendava in Gornja Radgona.

Pokrajina z vzorci in značajem prostora glede lastnosti, značilnosti in zgradbo določenega geografskega območja oblikuje specifično podobo enote in tipično ali značilno identiteto, ki se je oblikovala skozi stoletja. Vzhodni del spodnjega Podravja s Prlekijo in Pomurjem je nosilec ruralne kulture, za katerega je značilen ekonomski vpliv ogrskega svetoštefanskega fevdalnega reda. Območje je bilo v času kraljevine Jugoslavije brez razvoja industrije in terciarnih dejavnosti, z nizko akumulativnostjo v kmetijstvu ter brez možnosti za razvoj samostojne kmetijske proizvodnje. Vse do leta 1945 so sezonski delavci in viničarji predstavljali večinski sloj prebivalstva. Nova Jugoslavija je prav tako zanemarjala kmetijstvo in razvijala industrijo. Kot agrarna pokrajina je to območje doživljalo napačne sistemske ukrepe v vsem obdobju SFRJ. Slab ekonomski položaj je spodbudil migracije prebivalstva, ki so bile množične že leta 1848 (v t. i. notranje evropske dežele), nadaljevale so se 1926 (v Nemčijo in Francijo) in leta 1945 (v ZDA). Po osvoboditvi je Jugoslavija poskušala omejiti ekonomske migracije v tujino, saj je potrebovala delovno silo, vendar ji to ni uspelo. V povojnih letih zaposlovanje prebivalcev v tujini (pretežno v Avstriji in Nemčiji) leta 1966 doseže vrh in nato vse do leta 1991 upada¹⁰.

Množično zaposlovanje v industriji je vplivalo na razvoj tipov in velikost kmetij na obravnavanem območju. Uveljavil se je mešani tip kmetije in mešani zaposlitveni status kmet-delavec. Intenzivnost zaposlovanja je začela upadati v poznih osemdesetih letih prejšnjega stoletja zaradi gospodarske in politične krize v SFRJ. Stopnja brezposelnosti za delo sposobnega prebivalstva je dosegla vrh prav leta 1991¹¹ (po Korpič-Horvat, 1992).

Z vidika analize zmogljivosti okolja lahko izračunavamo indeks moči, ki je sintetični kriterij, izražen skozi prostorsko, demografsko in gospodarsko velikost subjekta v njegovem okolju. Agregirana velikost indeksa izraža njegovo moč in vpliv v obravnavanem okolju. Indeks moči obravnavane enote leta 1991 je 6,3 AVDi, kar uvršča to skupino občin pod republiško povprečje (10,4). Indeks moči obravnavane enote kaže zelo nizko zmogljivost vpliva zunaj lastnega centra moči, torej popolno podrejenost političnemu in gospodarskemu centru, ki mu pripada. Najmočnejša in najvplivnejša občina v obravnavani enoti je Murska Sobota (2,7 AVDi), sledita ji občini Ljutomer in Gornja Radgona (1,0 AVDi). Občina Lendava (0,74 AVDi) in Ormož (0,69 AVDi) sta najšibkejši občini enote. Indeks uvršča enoto med manj razvito v obravnavanem okolju (lastni izračun; podatki za izračun so povzeti iz statističnega letopisa Slovenije za leto 1991).

Torej, družbenoekonomski temelji obravnavanega prostora so oblikovali okoliščine za odločno uveljavljanje kolektivne volje prebivalcev na območju po spremembi položaja RS in odhodu Slovencev iz skupnosti jugoslovanskih narodov.

¹⁰ Leta 1971 je okoli 8 % prebivalcev na začasnem delu v tujini, leta 1981 pa odstotek pade na 5,4 %; v letih 1981–1990 se organizirano zaposlovanje v tujini spet povečuje in doseže z 41-odstotnim deležem vseh zaposlenih v tujini iz Republike Slovenije maksimum v začetku leta 1991.

¹¹ Zaposlenost pade s 35,3 % na 32 % prebivalcev leta 1990 in naslednje leto na 27,3 %; brezposelnost je skoraj 6-odstotna glede na število prebivalcev.

Vojaško rabo prostora vzhodnega Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja so v vsej zgodovini določali specifični dejavniki, ki so učinkovali na aktivnosti vojaštva in s tem na izid bojevanja. Vpadi različnih vojsk so izrazili vojaške taktične in operativne smeri, ki skozi območje potekajo na smeri sever–jug in vzhod–zahod prek večjih krajev, zlasti Gornje Radgone, Ormoža in Murske Sobote¹². Najbolj so se taktično-operativne smeri izrazile v drugi svetovi vojni. Nemška vojska je leta 1941 napadla območje iz severa iz Gornje Radgone proti Cankovi in Veržetu ter naprej proti vzhodu in na jug, obratno pa sta leta 1945 z vzhoda napadali sovjetska in bolgarska vojska proti Gornji Radgoni na smereh Dolga Vas–Murska Sobota–Radenci, Murska Sobota–Gederovci–Radgona, Murska Sobota–Cankova–Radgona. Glavni cilj bolgarskih sil je bil preboj nemške obrambne črte, ki je potekala po smeri sever–jug od Razkrižja prek Presike–Koga–Huma–Ormoža. Obrambe niso prebili na smereh Gibina–Razkrižje proti Ljutomeru, Središče ob Dravi–Ormož. Najtežji spopadi v času 2. svetovne vojne so bili v Gornji Radgoni, Veržetu, na Kogu, pri Jastrebcih in Humu. Iz analize aktivnosti vojaštva in glede na izid bojevanja lahko sklenemo, da ima območje med reko Dravo in Muro precejšen obrambni potencial.

To geografsko ozemlje so bolj ali manj večče izrabljali tudi pripadniki slovenske Teritorialne obrambe in policije sebi v prid, predvsem zato, ker so poznali krajevne značilnosti, medtem ko je JLA znatno počasneje prodirala v želeni smeri, ker je spregledala nekatere dejavnike prostora (Bratun, 2000, str. 9).

Vpliv geografskega prostora se je leta 1991 izkazal za prevladujoč na smereh Ormož –Ivanjkovci–Ljutomer, Središče ob Dravi–Kog–Presika–Ljutomer in Razkrižje–Ljutomer.

Pri pregledu virov in dokumentov za zdaj ni podatkov ali pričevanj, da so načrtovalci aktivnosti na kateri koli ravni, katerekoli strukture izvajali kakršno koli vojaško analizo ozemlja, ki bi jim pomagala pri sprejemanju odločitev ali za načrtovanje blokad, premikov in zased. Verjetno je tudi JLA temu delu načrtovanja premikov namenila (pre)malo pozornosti.

Militarizacija območja

Skladno z uveljavljeno doktrino splošne ljudske obrambe in strategijo oboroženega boja se je v SFRJ uveljavil koncept obrambe, ki temelji na varnostnem sistemu SFRJ in JLA ter sistemu splošne ljudske obrambe. Militarizacija območja Spodnjega Podravja, Prlekije in Pomurja izvira iz uveljavljenega koncepta ljudsko-obrambne zasnove splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite. Na območju so bile posamezne formacije JLA kot jugoslovanske oborožene sile in enote TO, ki pa so bile vezane na ozemlje slovenske republike¹³.

12 Več stoletij so skozi pomembne kraje Gornjo Radgono, Ormož, Mursko Soboto in Negovo vpadale različne vojske: iz zahoda Kelti in Rimljani, s severa Germani, iz vzhoda Huni, Slovani, Madžari in v 13. stoletju še Mongoli. Turki so od 14. do 17. stoletja vdirali z juga.

13 Leta 1974 so bile enote TO ustanovljene kot republiške sestavine oboroženih sil, ki jim JLA ni priznavala enakovrednosti in si je prizadevala, da bi ji bile podrejene.

Zaradi geostrateške lege Republike Slovenije na panonsko-padski operativni smeri ter strateškega koncepta obrambe Jugoslavije je Slovenija z ljubljanskimi vrati veljala za prehodno ozemlje. Jugoslavija zato ni imela razporejenih večjih enot JLA na ozemlju Republike Slovenije, ki bi ob agresiji z radikalnim ciljem na Jugoslavijo neposredno branila SFRJ na njenih zunanjih mejah. Slovenija je spadala v severozahodno vojskovališče s poveljstvom v Zagrebu. V prvi polovici leta 1990 je nastala revizija doktrine splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, saj je bilo po padcu berlinskega zidu vse manj verjetnosti za agresijo na Jugoslavijo z radikalnim ciljem. Prišlo je do pobude za dograditev sistema TO, ker je delovanje na morebitnem začasno zasedenem ozemlju izgubilo svoj pomen. Novi doktrinarni dokument je predvidel delovanje JLA in TO v spopadih nizke intenzivnosti in skupno uporabo sil v vlogi notranje policijske sile pri izvrševanju nalog družbene samozaščite. Vrh JLA, ki je že svaril pred možnostjo razvijanja republiških vojsk iz enot TO, je zato izvedel prenos rekrutnih obveznosti iz civilnih na vojaškoteritorialne organe in izdal ukaz za premestitev orožja TO iz posebnih prostorsko razpršenih skladišč v varovana skladišča znotraj objektov JLA (Jelušič: 1999, str. 59). Ukrep je bil označen kot poskus razorožitve TO Slovenije.

Bojna moč JLA je štela 110.000 vojakov na služenju vojaškega roka, od tega je bilo 20.000 nabornikov na varovanju, enote so bile razpršene in slabo popolnjene, oprema je bila zastarela, primanjkovalo je motornih vozil, goriva in rezervnih delov, moštvo ni bilo primerno usposobljeno zaradi varčevalnih ukrepov. Čeprav so kvalitativni kazalniki izkazovali kar precejšnjo moč, je bila armada zaradi nedelovanja sistema vodenja in poveljevanja ter slabe organiziranosti sil in slabe morale ter razcepljenega duha s svojimi silami nezmožna resnejšega in večjega bojnega delovanja (Markovič, 2011, str. 522).

Na območju spodnjega Podravja, Prlekije in Pomurja je JLA imela 15 stražnic s posadkami od 20–25 vojakov, eno stražnico brez posadke in vojašnico v Murski Soboti, v kateri je bilo poveljstvo s tremi vodi prištavnih enot 65. obmejnega bataljona. Na območju je bilo okoli 615 mož, vključno z učno enoto 65. obmejnega bataljona, ki je bila na Ptuj. Njen del z okrepitevami je bil napoten na območje proti mejnim prehodom, vendar številčno naj ne bi presegel številčnega stanja učne enote 100 mož (Horvat, 2015, str. 118, 135, 136). Resno grožnjo so za območje predstavljale sile 32. (Varaždinskega) korpusa, ki so bile zunaj ozemlja RS.

Teritorialna obramba

Teritorialna obramba Slovenije je bila kot koncept obrambe že od njene ustanovitve (20. 11. 1968) za evropske razmere vrhunsko rešitev. Vključevala je približno 4 % prebivalstva. Bila je dobro organizirana, opremljena in po besedah Konrada Kolška (2001, str. 272) tudi usposobljena na zavidljivo visoki ravni.

Konec leta 1990 je TO sprejela nove ukrepe na področju kadrovske politike in uvoza orožja ter opreme, reorganizirala je enote, pripravila nov sistem alarmiranja in mobilizacije. Prejšnjo Vzhodnoštajersko in Pomursko pokrajino je združila v 7. pokrajino, katere poveljnik je postal podpolkovnik Vladimir Milošević (prej poveljnik Pomurske pokrajine in načelnik pokrajinske Manevrske strukture narodne zaščite (MSNZ). Spomladi, po sprejetju zakona o obrambi in zaščiti leta 1991, je odpravila še organiziranost občinskih štabov in organizirala območne štabe (Obm ŠTO), ki so začeli uradno delovati 1. junija 1991. Skupščina

RS je vodila in poveljevala TO, odločitve o uporabi TO v izrednih razmerah pa je sprejemalo Predsedstvo RS, razen v neposredni vojni nevarnosti in vojni, ko je bilo vodenje oboroženih sil SFRJ v rokah njenega predsedstva. Uresničevanje odločitev je bila naloga poveljnika TO RS oziroma v njegovi odsotnosti načelnika Republiškega štaba.

Sile obrambnega sistema RS 1991

Zakon o obrambi in zaščiti, sprejet marca 1991 (Uradni list RS, št. 15/91), je opredeljeval organizacijo in delovanje obrambnega sistema RS, če bi bile ogrožene svoboda, neodvisnost, suverenost in ozemeljska celovitost RS. Za nosilce izvajanja obrambnih ukrepov in aktivnosti so bili opredeljeni: podjetja, zavodi ter druge organizacije, ki opravljajo dejavnost posebnega pomena za obrambo in zaščito in sprejemajo obrambne načrte, krajevne skupnosti, ki pripravljajo in izvajajo ukrepe za zaščito prebivalstva, občine, ki urejajo obrambo in zaščito na svojem območju, Teritorialna obramba, ki je oblika organiziranja in pripravljanja državljanov za oborožen boj v neposredni vojni nevarnosti in v vojni kot del skupnih oboroženih sil SFRJ (45. člen) ter lahko izjemoma opravlja tudi določene naloge v izrednih razmerah ter ob naravnih in drugih nesrečah¹⁴. Del sistema sta bili še Narodna in Civilna zaščita. Narodna zaščita je bila organizirana oblika delovanja državljanov za opravljanje nalog v boju in drugih oblikah odpora, enote Civilne zaščite in reševanja pa so bile namenjene za izvajanje nalog ob naravnih in drugih nesrečah. Načrt za uporabo Teritorialne obrambne je bil sestavni del obrambnega načrta republike, usklajenega z načrti uporabe Jugoslovanske ljudske armade.

Na ozemlju spodnjega Podravja, Prlekije in Pomurja sta pod poveljstvom 7. PŠTO delovala 73. območni štab TO Ljutomer in 75. območni štab TO Murska Sobota. Skladno s tem se je začel razvijati nov mobilizacijski razvoj vojnih formacij TO, ki pa ni bil v celoti realiziran (Horvat: 2011, str. 401). Območna štaba sta z vpoklici zagotavljala stalno prisotnost dela svojih enot. Enote so se usposabljele ali bile angažirane za varovanje objektov in so se zamenjevale na nekaj dni. Na območju je bila po sprožitvi mobilizacije 27. 6. 1991 kadrovska struktura TO naslednja: 23 pripadnikov stalne sestave (prav tam, str. 401) in 1486 mobiliziranih pripadnikov (Horvat, 2015, str. 119, 120, 135).

Na območju so bile tudi organizacijske enote Uprave za notranje zadeve (inšpektorat milice, oddelek za zatiranje kriminalitete in postaje milice). Postaje milice so vključevale postaje s splošnim delovnim področjem, in sicer postaja milice z Oddelki milice (10 oddelkov), postaje s posebnim delovnim področjem: Postaja prometne milice ter Postaje mejne milice na mejnih prehodih. V okviru enot Uprave za notranje zadeve je delovalo več kot 500 miličnikov in kriminalistov v redni in rezervni sestavi (UNZ Murska sobota 447 zaposlenih in 62 rezervnih miličnikov) (Habulin: 2011, str. 10, 11). Podatki o vključenosti carine, pripadnikov Civilne zaščite in drugih subjektov družbene samozaščite (občine, krajevne skupnosti¹⁵) so omejeni in nepopolni ali pa jih ni.

¹⁴ V javnosti je TO sinonim za slovensko vojsko, vendar je Ljubica Jelušič (1999, str. 59) ugotovila, da slovensko vodstvo v času pred osamosvajanjem ni nikoli razglasilo TO za svojo vojsko.

¹⁵ Na lokalni samoupravi so bile organizirane krajevne skupnosti. Največ krajevnih skupnosti je bilo v občini Murska Sobota 42, občina Ljutomer je povezovala 12 krajevnih skupnosti, Gornja Radgona v 10, Lendava 18 in Ormož 8 krajevnih skupnosti.

Aktivnosti in zmogljivosti (sile) podjetij, zavodov in drugih organizacij, ki so opravljale dejavnost posebnega pomena za obrambo in zaščito v osamosvojitvenih aktivnostih, so slabo predstavljene oziroma nemalokrat zapostavljene. Znani so samo podatki o uporabi sredstev podjetij, ki so sredstva angažirala na blokadah in v barikadah, ter dejavnosti nujne medicinske pomoči in zdravstvenih zavodov. Malo je znanega o načinu dodelovanja in izvedbi nalog, še zlasti drugih organov obrambnega sistema RS (kako je potekalo sodelovanje in usklajevanje nalog, organiziranje in izvedba ter usklajevanje aktivnosti s TO itn.).

Zaznava razsežnosti družbenih razmerij

Za razumevanje časa osamosvojitvenih aktivnosti je treba poznati še nekatere okoliščine odnosov in notranjih družbenih razmerij. Za krizo v Jugoslaviji je bilo značilno oddaljevanje ljudi od skupnih vrednot SFRJ in porast nacionalizma.

Politične struje in civilne družbe so vedno glasneje odpirale vprašanja o demokratizaciji odnosov v skupni državi. Spremenilo se je medsebojno komuniciranje, ki je preraslo v medijsko vojno. Dominantne populistične skupine so s pomočjo propagandnega argumentiranja v celoti preglasile argumente razumnikov. France Vreg (1991) govori o propagandni in specialni vojni, ki je potekala med republikami. Nekatere dominantne, ekstremistične, nacionalne skupine so razvile učinkovita gesla, ki so ustvarjala negativno vzdušje in učinkovito oblikovale javno mnenje. Medijska kampanja je bila podprta z množičnimi mitingi. Vreg gre še dalje in opredeljuje manipulativno propagandno vojno konec leta 1990 in v začetku leta 1991 kot psihološko-propagandno vojno in obliko manipuliranja z ljudmi¹⁶. Jugoslovanski scenarij specialne vojne je namreč razdelil republike na tiste, ki stremijo k nacionalni suverenosti (Slovenija in Hrvaška), ter na tradicionalno državotvorne narode, ki želijo ohraniti federalno državo. V takem manipulativnem vzdušju, nabitem s sovraštvom, je bil vsak poskus sporazumevanja in pogajanja neuspešen.

Tudi slovenska družba je spreminjala vrednote in videla krivca za slabo gospodarsko stanje v RS v nenehnem izčrpavanju slovenske družbe prek skupnih organov v SFRJ¹⁷. Iz navedenega lahko hitro ugotovimo, da je volja za uveljavitev ideje samostojnosti Republike Slovenije izhajala iz družbenoekonomskih temeljev in volje kulturne ter politične elite, ki je mobilizirala kolektivno (ne)zadovoljstvo¹⁸.

¹⁶ Državljeni Slovenije smo prepoznali naščuvanost od političnih voditeljev in propagande v medijih kot prvi vzrok za hude mednacionalne konflikte in sovraštvo v Jugoslaviji. Zgodovinski in stari spori so bili na drugem mestu (Toš: 1999, v SJM 91/2, odgovor 2.01).

¹⁷ V slovenski družbi je bilo uveljavljeno mnenje, da »pridni« Slovinci vzdržujemo celo Jugoslavijo in so za krizo krivi »leni jugoviči«. Ta stereotip je pri starejših generacijah še vedno živ. Mnenje, da bi Slovencem bilo v lastnem gospodarstvu bistveno bolje, se je izražalo skozi mnenje, da »Slovenija, če gre na svojo pot, bo druga Švica«.

¹⁸ V nalogi z naslovom *Non Military Threats: The Role of the Economy in threats to the State*, narejeni na šolanju na Baltic Defence College, sem v obravnavi primera propada Jugoslavije identificiral osem dejavnikov za njen propad: gospodarsko krizo; staro etnično sovraštvo; nacionalizem; kulturne razlike jugoslovanskih narodov; spremembe v mednarodni politiki; vlogo različnih osebnosti pri oblikovanju in uničenje jugoslovanske države; predsodoben značaj jugoslovanske države in strukturno-institucionalne razloge. Izkazalo se je, da je bila vloga ekonomije za razpad Jugoslavije ključna. Slovenija je spoznala, da so njeni ekonomski interesi bolj zaščiteni zunaj zveze in tako je bil zapečaten konec socialistične Jugoslavije. Slovenija se je počutila ogroženo v skupni državi, ker ni imela dovolj moči, da bi vplivala na nadaljnji gospodarski razvoj kljub lastnemu uspešnemu gospodarstvu. Moč je bila v srbskih in hrvaških rokah, druge republike pa niso imele pomembne vloge. Rangiranje subjektov moči leta 1990 v primerjavi z deležem BDP na prebivalca (PPP) v Jugoslaviji leta 1990 kaže, da je bila najvplivnejša republika v SFRJ Srbija z deležem v skupnem BDP, manjšim le za 8 % od povprečja na prebivalca

Danes lahko podoživimo razumevanje in percepcijo stvarnosti takratnega časa prebivalcev Republike Slovenije tudi z rezultati raziskav javnega mnenja v takratnem obdobju (Toš, 1999, SMJ 90/2). Večina prebivalcev Republike Slovenije je menila, da živijo slabše kot so pred petimi leti, da se socialne razlike v skupni državi poglobljajo in da bi morali ob prestrukturiranju gospodarstva najprej odpuščati delavce iz drugih republik. Ta odgovor je že odraz porajajočega se vseslovenskega nacionalizma. Nestrpnost Slovencev kažejo tudi odgovori v anketnem poizvedovanju o oblikovanju politike podeljevanja državljanstva RS. Zlasti so nestrpni do Srbov. Večina vprašanih (več kot polovica opredeljenih) je menila, da Srb, ki ima slovensko državljanstvo in živi v RS, ne sme imeti še srbskega. Slovenci, ki živijo v tujini, so izzeti in imajo lahko dvojno državljanstvo. Na vprašanje odnosov med pripadniki različnih narodov je večina menila, da so v Jugoslaviji odnosi slabi in so se počutili ogroženi. Od tujcev, zlasti od prišlekov iz drugih republik, bi morali zahtevati popolno asimilacijo (uporaba slovenskega jezika, prevzem kulture itn.), skupine novih priseljencev, ki iščejo delo, ali politične begunce pa bi morali zavriniti.

V raziskavi o nacionalni varnosti (Toš, 1999, SJM 90/3) je zaznati, da prebivalcev RS ni skrbela JLA, saj so menili, da jih najbolj ogroža uničevanje okolja, slabo gospodarjenje in zaostajanje v razvoju. Ocena možnosti intervencije JLA v Sloveniji je bila zaznana kot slaba oziroma majhna ali da celo ne obstaja. Večinsko mnenje (kar 60 %) v obdobju pred osamosvojitvijo je bilo za ukinitve vojske oziroma za demilitarizacijo Slovenije in krepitev Civilne zaščite. Odgovor na vprašanje, komu bi pripisali največjo vlogo pri ohranjanju suverenosti in neodvisnosti Slovenije v prihodnje, pa so v velikem odstotku izbrali odgovor – državljanom Slovenije.

V raziskavi javnega mnenja (februar 1990) je napovedalo udeležbo na morebitnem plebiscitu 77 % anketiranih, plebiscita, ki je bil 26. decembra 1990, pa se je udeležilo 93 % upravičencev (državljanov RS). Z 88,5 % glasov so izglasovali samostojno in neodvisno Slovenijo. Tako so se udeležili vsi politični napori.

Razumevanje razmer in presoja stanja okolja

Pod površjem odkrivamo prisotne strukturne in simbolične vidike morebitnega prihajajočega konflikta in močno voljo po spremembi v Republiki Sloveniji. S politično-sociološko zgodovinsko analizo bi lahko odkrivali tudi globlje dejanske ali namišljene spomine na pretekle zamere in krivice, ki so oblikovale stereotipe in odnose v družbi SFRJ. Strukturni dejavniki so namreč temeljni vzroki in povzročajo ločevanje (polarizacijo) med skupinami po družbenoekonomski, kulturni in politični liniji. Politične elite so ključni akterji, ki začenjajo mobilizirati kolektivno nezadovoljstvo. V SFRJ so politične elite najprej sprožile politično krizo, sledila ji je faza konfrontacije in polarizacije (stanje latentnega konflikta), ki je s sistematično uporabo nasilja za doseg cilja prerasla najprej v oborožen konflikt ter ne nazadnje v vojno.

Oblikovanje struktur splošnega ljudskega odpora in Teritorialne obrambe je bila zamisel, ki je postopoma s kakovostnimi usposabljanji in vajami ter ne nazadnje z reorganizacijo TO oblikovala zmogljivosti za zaščito interesov in nacionalne varnosti oziroma zmogljivosti za oblikovanje stabilnosti okolja tako pred notranjo kot zunanjo grožnjo. V zavesti ljudi oboroženo silo in njene podporne strukture predstavljajo

Jugoslavije, na drugem mestu je bila Hrvaška s 27 % višjim BDP od povprečja v Jugoslaviji, Slovenija s 101 % višjim BDP je bila šele na petem mestu za Makedonijo, ki je imela za 36 % nižji BDP, in Črna gora z 28 % nižjim deležem BDP na prebivalca Jugoslavije. Bosna in Hercegovina se je izkazala kot tretje rangirana republika po indeksu moči s kar 32 % nižjim BDP od povprečja na prebivalca Jugoslavije. Skratka, razpad socialistične Jugoslavije ni nujno rezultat gospodarske krize, vendar stanje gospodarstva pojasnjuje kontekst razpada.

razvite zmogljivosti državljanov (vojaški obvezniki – za obrambo usposobljeni državljani – državljani v uniformi), ki so motivirani za zaščito (za zagotavljanje, razvijanje in ohranjanje) in varnost svoje politične in ekonomske identitete.

V obdobju osamosvajanja so te zmogljivosti pri oblikovanju razmer in pogojev za razrešitev konflikta in krize odigrale eno izmed ključnih vlog. Zmogljivost TO in drugih obrambnih struktur je oblikovala in jo podpirala oblikovana družbena struktura s prebivalstvom in razvitimi institucijami, podprta s kombinacijo dediščine zgodovinske, politične, vojaške, socialne, kulturne in gospodarske dinamike skozi prostor in čas.

Za celovito analizo bi morali identificirati in obravnavati več elementov in dejavnikov, vendar predstavljen obseg analize stanja zadostuje za temeljni oris okolja za študijo primera. Če k temu dodamo pregled okoliščin in kronologijo dogodkov, vojaško analizo terena in vpliv izraženih zmogljivosti okoliščin, v katerih je neka aktivnost ali akcija potekala, lahko izvedemo identifikacijo kritičnih zmogljivosti in ključnih virov moči, ki so bili potrebni za doseganje cilja oziroma želenega končnega stanja. Prepoznavanje okoliščin in kronologija dogodkov predstavljata opis procesov razvoja priprav in izvajanja oboroženega boja v njegovi konkretni zgodovinski obliki¹⁹. Edini cilj presoje zmogljivosti okolja je spoznati in razumeti vzroke in posledice, ki kažejo razmere na območju.

Primer razumevanja zmogljivosti okolja in virov moči v procesu osamosvajanja

V poglavju predstavljam razumevanje virov moči, kot so ga v postopku identifikacije dejavnikov zmogljivosti okolja razvili slušatelji na šolanju, z uporabo vojaškogeografske analize preteklih vojaških dogajanj in po metodi preučevanja neposrednega vojskopoličnega dogajanja²⁰.

Z metodo prepoznamo kritične zmogljivosti za doseganje izida oboroženega konflikta in poskušamo prepoznati vzročno-posledične povezave z vojaškimi aktivnostmi. Uporabljen je bil algoritem analize konflikta, s pomočjo katerega določamo pomembne strateške, operativne in taktične cilje za vpletene strani v konfliktu, odkrivamo zmogljivosti, ki so potrebne za doseganje cilja oziroma končnega stanja, in identificiramo vire ali nosilce moči, ki lahko izvedejo aktivnost in dosežejo želeno končno stanje.

Namen predstavitve ni uveljavljanje ugotovitev ali presoja pravilnosti in strokovne zadržnosti, temveč informiranje ciljne javnosti o tem, kako razume te dogodke generacija, ki jih ni doživljala in ne pozna razmer osamosvajanja ter nanje ni emotivno, ideološko ali drugače vezana²¹.

19 Žabkar (2004, str. 79) opozarja, da je pri uporabi zgodovinske metode pomembno razumeti izhodišče in kontekst okoliščin izvajanja oboroženega boja, ki pa se ne sme obravnavati zunja okvira operacije, katere sestavni del je.

20 Razvijanje učnih metod je ena izmed nalog učiteljev Katedre vojaških ved, zlasti strokovni nosilcev predmetnih vsebin. Učitelji so zavezani k iskanju načinov uspešne izvedbe učnocičnega pouka in vključevanje sodobnih praks v učne vsebine. Pri obravnavi predmetne vsebine vojaška geografija in taktika sem z delom slušateljev in v omejeni obliki izvedel preverjanje uporabnosti algoritma presoje zmogljivosti prostora z zgodovinsko metodo na primeru osamosvajanja Slovenije. Ugotovil sem, da je metoda kritičnega mišljenja in uokvirjanja zgodovinskih dogodkov v kontekst spoznanj iz teorije vojskovanja primerna za uporabo pri pouku, saj omogoča lažje razumevanje operativnih dejavnikov prostora, ki ga navadno izvajamo v nekem tujem okolju, hkrati pa je vzbudila interes slušateljev za spoznavanje slovenske novejšje zgodovine.

21 Še več, je popolnoma nezainteresirana za spoznavanje in razumevanje tega obdobja novejšje zgodovine Slovencev skozi

Na podlagi splošnega pregleda virov so bili v procesu osamosvajanja RS identificirani strateški, operativni in taktični cilji vojaških akterjev.

Prepoznana strateška cilja Slovenije sta bila neodvisnost in suverenost Republike Slovenije ter delovanje nacionalne vladne strukture. Zaznani izhajajoči operativni cilji so bili za prvi strateški cilj: zagotovitev nadzora ozemlja RS in demonstracija zmogljivosti za nadzor ozemlja; za drugi strateški cilj: utrjevanje zaupanja v institucionalne strukture RS (kar je pogoj za mednarodno priznanje) in demonstracija moči obvladovanja zmogljivosti za nadzor ozemlja. Izraženi taktični cilji, ki so podpirali operativne cilje, so bili: izvajanje varovanja ključne infrastrukture in mej, onemogočanje delovanja JLA na ozemlju RS in izvajanja informacijskega bojevanja.

Taktične cilje so uresničevale predvsem enote UNZ – milica, enote TO in Urad za informiranje. Izražene kritične potrebe so bile: orožje in strelivo, mrežna struktura podpore, centralno vodenje aktivnosti, zunanja podpora, financiranje in kohezija delovanja. Zaznana kritična šibkost so bili obveščevalna dejavnost, vodenje in poveljevanje, kontrola medijev in oskrba. Visok cilj je bilo oblikovanje javnega mnenja (notranje in zunanje javnosti). Identificiran vir moči in ključna zmogljivost v danih razmerah so bili prebivalci – državljani in državljanke RS.

Analiza je oblikovala naslednja spoznanja: državljani in državljanke, bodisi neorganizirani ali organizirani v obrambnih in drugih strukturah, oboroženi ali neoboroženi, so pokazali in bili vir moči odločne demonstracije nadzora ozemlja RS. Pojav enotnosti sile državljanov RS je označen kot sinteza političnih, propagandnih, psiholoških, kulturnih aktivnosti tako politike kot civilne družbe in vključevanje vseh institucionalnih potencialov ter varnostnih organov, ne nazadnje tudi enot TO, v obliko organiziranega vsesplošnega in vseljidskega upora proti centralni oblasti v Beogradu za uveljavljanje svoje odločitve. Institucionalni organi so delovali skladno z navodili in pravili delovanja organov (predvsem je prepoznavno delovanje enot milice, carine ter enot TO). Pojavile so se oblike neoboroženega upiranja prebivalstva v obliki delovanja prostovoljcev in spontanega delovanja skupin državljanov, ki so izvajali različne aktivnosti. Ključni element za uspešno demonstracijo vsesplošnega upora in zagotovitve pozornosti mednarodne javnosti je imela informacijska dejavnost, ki je izrazila vse elemente organizirane, načrtovane in odlično vodene informacijsko-psihološke-propagandne dejavnosti in medijske vojne. Šestnajstdnevna vojna je tako rezultat državljanov in državljanek RS v aktivnostih deležnikov upora.

Kot strateška cilja političnega vodstva Jugoslavije so slušatelji opredelili uveljavljanje dejstva, da Slovenija je (ostaja) del SFRJ, in nujno oblikovanje politične volje za podporo vojaške rešitve krize (doseganje razglasitve izrednih razmer v SFRJ). Operativni cilji, ki podpirajo omenjena strateška cilja, so (prvi cilji): vzpostaviti nadzor nad prebivalstvom v RS z demonstracijo moči in ohraniti nadzor zunanje meje SFRJ; za drugi cilj: utrjevanje zaupanja v JLA (v SFRJ) in demonstracija zmogljivosti institucionalnih struktur SFRJ pri obvladovanju razmer (JLA je sebe imela za edino institucionalno zmogljivost, sposobno ohraniti SFRJ). Prepoznani taktični cilji JLA so: če je treba, zasesti mednarodne prehode SFRJ v RS s silo, odvrniti prebivalce RS od osamosvojitvenih idej in izvajati nadzor ter situacijsko zavedanje o procesih v državi – voditi mase v Jugoslaviji. Kritične potrebe za enote JLA so bile: mreža podpore, enotnost delovanja, zmogljivosti izvajanja

osebne in politično obarvane razlage zgodovinskih dogodkov po zgledu »Še pomnite tovariši«, »Pričevalci« in »Spomini« z enostranskim pripisovanjem zaslug zdaj enemu, zdaj drugemu akterju ali politični opciji, posamezni skupini ali celo posamezniku, kar je, po mojem mnenju, tudi neproduktiven način sidranja teh dogodkov v zgodovinski spomin Slovencev v tretjem tisočletju.

premikov in transporta, kontrola medijev in oskrba, kot kritično šibkost pa so pri JLA izrazili funkcijo poveljevanja in kontrole, moralo enot in nizka voljo (nepripravljenost) za bojevanje. Visoke cilje delovanja JLA so predstavljali prebivalci SFRJ in oblikovanje javnega mnenja, ki pa ni imelo vira moči zunaj strukture JLA in ne zmogljivosti znotraj strukture JLA – tj. volje in podpore ljudi.

Analiza je oblikovala spoznanja, da so zvezne oblasti hotele uveljaviti taktični cilj – nadzor zunanjih mej SFRJ (zagotovitev nadzora na mejnih prehodih) –, ob pomoči carinskih organov, ki bi zavarovali in prevzeli mejne prehode. Na zavarovanje mej so napotili enote JLA, ki pa pri poskusu zasedbe mejnih prehodov SFRJ niso izvajale postopkov po pravilih delovanja enot v boju (bojnih delovanjih), prav tako slušatelji iz pričevanj in opisov niso identificirali kakšnega formiranja bojnega razporeda ali razvoja enot JLA, ki bi lahko naznačili delovanje kot obliko napadnega delovanja. Oboroženi spopadi so bili omejeni na območja barikad oziroma mesta oviranja premikov enot JLA, ko si je enota, ki je nanjo naletela, poskušala z ognjem utreti pot naprej (izvesti preboj barikade) oziroma ko je izvajala manever in varovala lastne sile z ognjem.

Glede na razsežnost konflikta so konflikt (po tipologiji Heidelberskega inštituta: Heidelberg Institute for International Conflict Research – HIIK) označili za medetnični konflikt, ki temelji na identiteti. Glavni vzrok razlik in nesoglasij med skupinami je v razlikovanju med »nami« in »njimi«. Po kategorizaciji ciljev akterjev je šlo za regionalni konflikt – nasilje med etnično skupino in centralno oblastjo. Etnična skupina je geografsko in kulturno ločena od vladajoče večine in njen cilj je samostojnost ali odcepitev, vzrok pa boj za oblast ali nadzor nad viri. Po naravi spora je bil to notranji spor in konflikt nizke intenzivnosti, ki je iz spora prek krize brez elementov nasilja prerasel v oboroženi spopad.

Z uporabo spoznanj iz teorije vojskovanja so na podlagi analize slušatelji potrdili spoznanja:

- da obstajajo trije bistveni dejavniki vojaške sile: oborožene sile, enota politične in ekonomske akcije (dežela) in zavezniki;
- da koncept obrambe v vsaki družbi izhaja iz njene zmogljivosti – gospodarske in družbene strukture (kar je na področju vojne večine zasluga družbenega stanja in razmer, idej oziroma je odsev družbenozgodovinskih razmer in okoliščin);
- da za razmerje moči veljata dve nasprotujoči si načeli – številčna premoč in relativno razmerje moči;
- da za uresničevanje premoči vojaška moč ni odločilni dejavnik;
- da je človek poglavitni dejavnik okolja – oboroženega boja in odpora;
- da je enotnost oboroženih sil in ljudstva prvi pogoj za funkcioniranje in delovanje sistema splošne obrambe (izpostavljen primer Gornje Radgone);
- da v spopadu vojna tehnika z voljo ljudi ne more odločati o izidu vojne (izid izhaja iz ciljev vojne);
- spopad nizke intenzivnosti je politično-vojaški spopad omejenega obsega za doseganje političnih, družbenih, gospodarskih in psiholoških ciljev in je oblika nekonvencionalne vojne (omejena uporaba oboroženih sil).

Opisan postopek integriranja študija primera razumevanja zmogljivosti okolja in virov procesa osamosvajanja s spoznanji iz vojaške teorije je mogoče razširiti tudi na proučevanje defenzivnega hibridnega delovanja, ki je vse drugo, le odkrit neposredni vojaški spopad ne (konvencionalno bojevanje). Hibridno vojskovanje je delovanje politike za zagotavljanje končnih ciljev pretežno z nevojaškimi sredstvi. Vojaška sredstva se v hibridnem vojskovanju uporabljajo le za zavarovanje uporabljenih nevojaških sredstev.

Vsaka načrtovana in izvedena aktivnost v hibridni vojni mora imeti učinek na doseganje cilja, zato je tako zahtevna in težko prepoznavna kot vojna aktivnost. In če apliciram na osamosvojitvene aktivnosti, s stališča hibridne vojne to pomeni, da je politika načrtovala, angažirala in vodila vsa nevojaška sredstva za odcepitev od vladajoče večine v končni cilj: samostojnost politične in ekonomske enote. Oborožena sila je varovala te aktivnosti in vire moči (varovanje institucij in mejnih prehodov).

Sklep

Skladno s predstavljenim postopkom priprave študija primera je treba pripraviti še pregled postopkov enot TO v konkretni obliki od sprejema in izdaje povelj, načina organiziranja sil in izvedbe taktičnih postopkov s pojasnili razlogov za takšno odločitev, ki je bila sprejeta, z opisi dejavnikov v prostoru in času, ki so vplivali nanjo, vodenje boja in njegov izid. Samo tako lahko oblikujemo študijo primera male taktike, uporabno za usposabljanje častnikov SV in za študijo primera oboroženega boja v okviru operacije in konteksta okoliščin, ki so pripeljale do nje. Potrebujemo analize in opise ukrepov pomembnih poveljnikov, ki so sprejemali odločitve in vodili aktivnosti, kar je pomembno za razumevanje bitk in sprejetih odločitev. V učnem procesu je vključevanje spoznanj in razumevanje s pomočjo študije primera ključnega pomena za učenje iz izkušnje, vendar le, če so izkušnje in spoznanja iz preteklosti povezane z uveljavljenimi teorijami in razumevanji definicij ter aktualnimi izrazi.

Način spominjanja na vojno s postavljanjem pomnikov, ki so postali bolj ali manj le občasna zbirališča »aktivnih« veterancev ob obletnicah dogodkov in kulisa, v manjši meri državiških in v večji meri lokalnih političnih oblik proslav, je za širšo javnost, predvsem za mlajše generacije, nezanimiv. Grki so imeli še kako prav, da so postavljali lesene pomnike. Ponovno ugotavljamo, da nismo znali in še vedno ne znamo primerno zainteresirati ciljne javnosti. Ne uporabljamo pravega pristopa in ne pravih besed. Dejstvo je, da poplava pričevanj, »belih knjig«, zbornikov, ki izpričujejo le osebno in eno resnico, ali pa to prilagajajo stališčem ene ali druge veteranske ali kake druge organizacije, ne koristi nikomur. Zato je zadnji čas, da primerno in stvarno ter podkrepljeno z dokumentarnim gradivom ovrednotimo vse naše napore in aktivnosti. Zato pozivamo k sodelovanju in dokumentiranju resnice, kako smo kaj počeli – brez olepševanj, ter k prostemu dostopu dokumentarnega gradiva, ki je v osebni lasti in bi lahko zgodovinarjem in drugim raziskovalcem osamosvajanja pomagalo pojasniti vzroke in posledice skozi teorijo vojskovanja.

Ne glede na to, da je Republika Slovenija našla zaveznike v okviru Evroatlantskega zavezništva in bo v prihodnje – če bo treba – »baje« vse drugače, bi zaradi zadnje izkušnje morali ohranjati in vzdrževati tiste zmogljivosti okolja, ki so ključne za ohranitev naše bitnosti.

Literatura

- Bratun, Zvonimir, 2000. Vojaška geografija v Sloveniji. Dela 15. Ljubljana: MORS in Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Cigler, Mirko. 2016. Hibridna varnost. V Marjan Malešič (ur.). Konvencionalna in hibridna varnost, vzorci (dis)kontinuitete. Ljubljana: FDV.
- Conduct of the Staff Ride, Developed by Tactics Division, Amphibious Warfare School, Quantico, VA 22134. <https://www.nps.gov/ande/planyourvisit/upload/Conductofthestaffride.pdf> (junij 2016).
- Habulin, Tomislav, 2011. Aktivnost pomurske milice v vojni za Slovenijo Diplomsko delo, <https://sites.google.com/site/kvalitativnametodologija/kvalitativna-metodologija/studija-primer> (oktober 2016).
- Horvat, Mladen, 2011. Vzhodnoštajerska pokrajina. V Kladnik, Tomaž in drugi. Vojaška obramba Slovenije 1990-1991. Ljubljana: Defensor, str. 397–433.
- Horvat, Mladen, 2015. Teritorialna obramba Vzhodnoštajerske pokrajine (7. PŠTO) v vojni za Slovenijo 1991. Magistrsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru: oddelek za zgodovino.
- Jelušič, Ljubica, 1999. Dopolnilna, kompetitivna ali samostojna vojaška sila: viri legitimnosti Teritorialne obrambe Slovenije. Vojstvo. 99-6. Str. 55–63.
- Korpič - Horvat, Etelka, 1992. Zaposlovanje in deagrarizacija pomurskega prebivalstva. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Kunaver, Jurij. 2000. Vojaška geografija v Sloveniji, med preteklostjo in prihodnostjo. V Bratun, Zvonimir (ur.). Vojaška geografija v Sloveniji. Dela 15. Ljubljana: MORS in Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, str. 25–32.
- Markovič, Zvezdan, 2011. Jugoslovanska ljudska armada – predstavitev nasprotne strani. V Kladnik, Tomaž in drugi. Vojaška obramba Slovenije 1990-1991. Ljubljana: Defensor, str. 491–523.
- Mesec, Blaž, 1998. Študija primera v socialnem delu (študijsko gradivo). <https://sites.google.com/site/kvalitativnametodologija/kvalitativna-metodologija/studija-primer> (oktober 2016)
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodinjstev v Republiki Sloveniji v letu 1991 (rezultati raziskovanj). Št. 617, leto 1994. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.
- Smodiš, Ivan, 2015. Organizacija in delovanje Manevrske strukture narodne zaščite v Pomurju. V Alojz Šteiner (ur.). Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja. Lendava: Arma, str. 72–85.
- Toš, Niko (ur.), 1999. Vrednote v prehodu II: Slovensko javno mnenje 1990-1998. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede in Center za raziskovanje javnega menja.
- Vreg, France. 1991. Varstvo nacionalne identitete, suverenosti in državnosti. V Anton Grizold (ur.). Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, str. 116–129.
- Žabkar, Anton, 2004. Marsova dediščina. Ljubljana: Fakulteta za družbe